ZENDEGI - SALAM
ضمیمه روزانه روزنامه خراسان
شنبه • ۲ اردیبهشت ۱۳۹۶
۲۴ رجب ۱۴۳۸ • ۲۲ آوریل ۲۰۱۷
۷۳۹

فارسی را شلخته ننویسیم

تمیز بنویسیم

تصویرساز: سعید مرادی

علیرضا کاردار - این روزها کافی است گذرتان به یکی از کانال‌ها و صفحاتِ مجازیِ آدم‌ها بیفتد، یا پای یکی از برنامه‌های طنز تلویزیون بنشینید یا اصلا پیامک‌هایی که فرزند نوجوانتان برای خودتان فرستاده را بخوانید تا با دایره وسیعی از واژگان عجیب و نگارش‌های غلط روبه رو شوید که تازه اختراع شده اند. برخی زبان‌شناسان معتقدند اصطلاحات جدید و طرز نگارش متفاوت کلمات که به صورتِ من درآوردی از راه‌های گوناگون بین مردم رواج پیدا می کند، اگر مکتوب و ماندگار شود، به اساس زبان شیرین فارسی ضربه می‌زند. معلوم نیست اگر دو هزار سال پیش تلویزیون اختراع شده بود یا هزار سال قبل اینترنت به وجود آمده بود و مجری‌های دوران باستان و بازیگران طنز آن زمان یا لشکرهای فیسبوکی و اینستاگرامی آن دوران مثل الانِ ما، این قدر نسبت به زبان و آیین نگارش شان بی توجه و سهل انگار بودند، الان چه چیزی از زبان فارسی باقی مانده بود و ما به چه زبانی صحبت می کردیم و به چه خطی می‌نوشتیم؟ هرچند همه‌مان می‌دانیم گاهی به دلایل مختلف مثل تابوهای اجتماعی، سرعت و عجله یا نیاز به خلاصه کردنِ چند جمله در یک کلمه، ناچاریم از واژه‌سازی و حذف و اضافه‌های مرسوم استفاده کنیم، ولی اگر با همین روال پیش برویم، چند ده سالِ دیگر، رد و نشانی از زبان فارسی می‌مانَد؟ در این پرونده ابتدا، بررسی می کنیم زبان فارسی کی و کجا به وجود آمد، چگونه در حال تخریب است و در آخر هم به مرور چند نمونه از غلط‌های نگارشی مرسوم و رایج این روزها و یادآوری شکل صحیح شان می‌پردازیم تا تمیزنویسی را تمرین کنیم. با ما باشید.

پیشینه زبان و خط فارسی از باستان تا کنون

زبان فارسی امانتی در دست ما

اصل ۱۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران می‌گوید: «زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران، فارسی است. اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط باشد ولی استفاده از زبان‌های محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس، در کنار زبان فارسی آزاد است.» زبان فارسی یکی از زبان‌های هندواروپایی در شاخه زبان‌های ایرانی است که زبان رسمی کشورهای ایران و تاجیکستان و یکی از دو زبان رسمی افغانستان (در کنار پشتو) است و در ازبکستان هم به آن سخن می‌گویند. در سال ۱۸۷۲ در نشست ادیبان و زبان‌شناسان اروپایی در برلین، زبان‌های یونانی، فارسی، لاتین و سانسکریت به عنوان زبان‌های کلاسیک جهان برگزیده شدند. بر اساس تعریف، زبانی کلاسیک به شمار می‌آید که باستانی باشد، ادبیات غنی داشته باشد و در آخرین هزاره عمر خود تغییرات اندکی کرده باشد. همچنین فارسی از نظر تعداد و تنوع ضرب‌المثل‌ها جزو سه زبان اول جهان است. با ورود واژگان از زبان عربی، یونانی، آرامی، ترکی و... به زبان فارسی، این زبان از نظر تعداد واژه‌ها یکی از غنی‌ترین زبان‌ها شده است. در کمتر زبانی فرهنگ لغاتی چون دهخدا -در ۱۸ جلد- و یا فرهنگ معین -در ۶ جلد- دیده می‌شود. با این توصیف، پی می‌بریم این زبان و خط ارزشمند، چه تاریخی پشت سر گذاشته تا به ما رسیده است. بی انصافی است اگر با سهل انگاری آن را از بین ببریم و نسل‌های بعد را از چنین نعمتی محروم کنیم.

چه عواملی در غلط‌نویسی این روزهای زبان فارسی نقش دارد؟

زبان یک موجود زنده و پویاست که در گذر زمان، ممکن است بخش‌هایی از آن از بین برود یا واژگان و مفاهیمی به آن اضافه یا در آن خلق شود. اگر قرار بود در زبان، رویش نباشد ما الان باید به سبک تاریخ بیهقی صحبت می کردیم. اما این روزها شاهد تحولات چشمگیری در حوزه زبان و زبان شناسی -که اتفاقا یک علمِ نوپا با قدمتی صدساله است - هستیم. بسیاری، این سرعت زیاد در ایجاد تحولات زبانی را از تاثیر و قدرت رسانه‌های نوین ناشی می‌دانند. اما به هر حال مبتکر این اصطلاحات و رسم‌الخط، نسل جوانی است که از بین آن‌ها تعداد زیادی استاد دانشگاه، شاعر، هنرمند، نویسنده و... بیرون خواهد آمد و جای تعجب ندارد اگر واژه‌هایی مثل خفن، بزنگ، لدفن، مچکریم و... کم کم در شعر و ادبیات مان هم رسوخ کند.

مبتکر این اصطلاحات و رسم‌الخط، نسل جوانی است که از بین آن‌ها تعداد زیادی استاد دانشگاه، شاعر، هنرمند، نویسنده و... بیرون خواهد آمد و جای تعجب ندارد اگر واژه‌هایی مثل خفن، بزنگ، لدفن، مچکریم و... کم کم در شعر و ادبیات مان هم رسوخ کند

■ **پلشت‌نویسی مجازی**

به عقیده کارشناسان، بیشترین ظلم را در حق زبان و آیین نگارش فارسی فضای مجازی روا داشته. وقتی کلمه‌هایی مانند: «عایا، اصن، یه وعضی، مطمعن، گوشیه من، میخام، دونه، بزنگ و...» مثل نقل و نبات در پست‌ها و کامنت‌های شبکه‌های اجتماعی رد و بدل می‌شود، کاربرانی که صبح تا شب در فضای مجازی می چرخند هم بیشتر از این که از کتاب و آموزگار یاد بگیرند، این‌ها را می‌بینند و فکر می کنند همین‌هایی که جلوی چشم شان هست، درست است یا حداقل بهتر از واژگان صحیح، کارشان را راه می‌اندازد. شاید اگر این وسط، یکی از چهره‌های محبوب اینترنتی، یکی از انبوه پست‌های لایک‌خورش را به روش درست بنویسد، به اندازه سال‌ها تلاش فرهنگستان و آموزش و پرورش، روی مخاطب عام اثر بگذارد! اصغر دادبه، مدیرگروه ادبیات دایرة‌المعارف اسلامی در گفت‌وگو با خبرگزاری کتاب ایران می‌گوید: «بدون تردید غلط‌نویسی در فضای مجازی یک تهدید برای زبان فارسی محسوب می‌شود. چرا که سطح برخی نوشته‌های این فضا، حتی از زبان محاوره هم پایین‌تر است و اگر قرار باشد این شکل نوشتن رایج شود و افراد بر اساس سلیقه شخصی از زبان فارسی استفاده کنند، مشکلات زیادی به‌وجود خواهد آمد.»

■ **حوصله ندارم، عجله دارم**

معمولا ارتباطات ما در زندگی پر سرعت امروز، عمق چندانی ندارد و به همان نسبت، ابزار ارتباط هم ساده‌تر شده است. در چنین شرایطی، وقتی می‌خواهیم مثلا در یک شبکه اجتماعی مجازی، پاسخ چند نفر را همزمان بدهیم، از واژه‌هایی استفاده می‌کنیم که تایپشان وقت کمتری می‌گیرد. مثلا به‌جای جمله: «فلانی عادت داره مدام وسط حرف این و اون بپره و حرف بی‌جا و بی‌موقع بزنه» یک کلمه می‌گوییم: «یارو پارازیته!» یا وقتی در جمع دوستانمان هستیم، به‌جای توضیح: «تیپ فلانی متعلق به سی سال پیش هست و ذره‌ای دقت و سلیقه در هماهنگ پوشیدن لباس به خرج نداده» یک کلمه می‌گوییم: «یارو خزه!» شاید این معادل سازی‌ها و خلق و استفاده از واژه‌های جدید، بی اهمیت به نظر برسد. منتها مشکل جایی خودش را بیشتر نشان می‌دهد که گاهی استفاده از این واژه‌ها آنقدر زیاد می‌شود که اصل زبان فارسی و ادبیات صحیح ارتباط با دیگران را فراموش می کنیم و حین صحبت با پدربزرگ و مادربزرگ هم از همین واژگان استفاده می کنیم یا حتی کوچک‌ترهای خانواده را قبل از اینکه حق انتخاب داشته باشند، به این سمت سوق می‌دهیم و اوضاع وقتی وخیم‌تر می‌شود که در شعر و داستان و مقاله هم از همین واژه‌ها کمک می گیریم.

■ **خدمت یا خیانت رسانه‌ها**

معمولا یک قاعده کلی وجود دارد که زبان هم از آن مستثنا نیست. اگر یک موضوع با سرعتِ زیاد به جامعه بیاید، با همان سرعت هم از بین می‌رود اما زمانی که به مرور در بطنِ جامعه نشست، از بین رفتنش مشکل می‌شود. ممکن است برخی واژگان جدید که در فضای مجازی ایجاد و استفاده می‌شود، قدرتِ ماندگاری نداشته باشد و مانند یک موج، با سرعت به جامعه بیاید و برود. اما اگر همین عبارات، در رسانه‌های قدرتمندتر و مخصوصا از زبان شخصیت‌های محبوب تکرار شود، ممکن است برای همیشه در زبان فارسی ماندگار شود. استفاده رسانه‌های فراگیرتر مانند رادیو و تلویزیون از واژه‌هایی که مقبولیت یا عدم مقبولیتشان در اجتماع مورد تردید بود، زمانی یکی از سوژه‌های داغ کارشناسان ارتباطات برای بحث بود اما پیش از آن که این بحث به نتیجه برسد، رسانه ای‌ها کار خودشان را کردند و سرعتِ لاک پشتیِ این واژه‌ها برای ماندگار شدن را به سرعتی حیرت‌آور تبدیل کردند. کار به جایی رسید که این مدل حرف زدن، دامان برنامه‌های خبری را هم گرفت و سازندگان این برنامه‌ها برای جلب مخاطب، ترجیح دادند از زبانی استفاده کنند که جذابیت بیشتری دارد. خیلی‌ها اعتراض کردند و خیلی‌ها از این شیوه استقبال کردند. اما آنچه مسلم است، این است که اگر از آن دسته کلمات و مفاهیم ابداعی که از سر ناچاری و به دلیلِ تابوها و کمبودها، ساخته و استفاده می‌شود بگذریم، ماندگاری برخی کلمات و ترکیباتِ من درآوردی و رسم‌الخط‌های بی اساس در زبانِ فارسی، یک هشدار بزرگ است.

مرور چند اشتباه رایج این روزها در نگارش فارسی

غلط‌های مصطلح

این روزها فارغ از کلماتی که به دلایل مختلف، با آگاهی و به عمد غلط می‌نویسیم‌شان، مثل «فک کن» و «صُب زود» یا ترکیب‌های عجیبی که خودمان خلقشان کردیم، مثل: «دپ زدم» و «درِ پیت»، در نگارش زبان فارسی غلط‌هایی دیده می‌شود که به مرور آن قدر تکرار شده که دیگر کمتر کسی می‌داند این اصطلاح اشتباه است. شاید مرور و یادآوریِ شکل صحیح شان، قدم کوچکی باشد در راه احیای تمیزنویسی!

■ **است- هست**

بیشتر مواقع در نگارش رسمی دو فعل «است» و «هست» به جای همدیگر استفاده می‌شوند و حتی عده ای فرق بین این دو را نمی‌دانند.
هست: فعل مستقلی از مصدر «هستن» و به معنی «وجود داشتن» است. به تنهایی قابل استفاده است و بر وجود چیزی دلالت می کند. مانند: «آب هست» به معنی «آب وجود دارد» و «آب موجود است».
است: یک رابط در جملات اسنادی است و برای اسناد دادن چیزی به چیز دیگر استفاده می‌شود. مانند: «فلان چیز فلان جور است» همچنین بر چگونگی چیزی دلالت می کند. مانند: «آب سرد است». برای تشخیص مواقعی که نمی‌دانیم از کدام یک از این دو فعل باید استفاده کنیم، کافی است به جای آن «وجود دارد» را بگذاریم. اگر معنی داد، باید از «هست» استفاده کنیم، در غیر این صورت از «است».

■ **«ه» و «کسره»**

شاید بزرگ ترین آفت نگارش این روزها همین مشکل «ه» و «کسره» باشد! یعنی جابه جا استفاده کردن و استفاده نکردن از «ه» و «کسره». به طور خلاصه:
در ترکیب‌های مضاف و مضاف الیه و صفت و موصوف از کسره استفاده می کنیم:
کتابِ من، درختِ زیبا
به جای «است» و در آخر جمله‌ها در زبان محاوره، از «ه» استفاده می‌شود: هوا گرمه، علی رفته
در شکل محاوره ای افعال سوم شخص هم از «ه» استفاده می‌شود: می‌تونه، میشه
حروف ربط و اضافه هم به «ه» ختم می‌شوند: به، که
نشانه معرفه در نگارش محاوره ای هم «ه» است: پسره، مغازه‌داره
پسوند اسم و صفت هم «ه» است: دسته گل، بسته بندی، دهنه پل، انگیزه، روزنه
همچنین در شکل محاوره ای بعضی کلمه‌ها: اگه، دیگه

■ **گذار- گزار**

این هم یکی دیگر از غلط‌های املایی رایج است؛ کاربرد جابه جایی فعل گذاشتن و گزاردن.
گزاردن: یکی از فعل‌های ادبیات کهن است به معناهایی مانند: ادا کردن، انجام دادن، به جا آوردن، اجرا کردن، پرداختن، خرج کردن، رسانیدن و چند معنی دیگر. خبرگزاری (جایی که کارش خبر رساندن است)، نمازگزار (ادا کننده نماز)، سپاسگزار (به جا آورنده سپاس)
گذاشتن: به معناهای دیگری به جز موارد بالاست. مانند: معنای واقعی یا مجازی گذاشتن، نهادن، قرار دادن، وضع کردن، عبور دادن، گذراندن، رها کردن، واگذاشتن، سپری کردن و اجازه دادن مانند: بنیانگذار، قانونگذار، بدعتگذار
به زبان ساده اگر جایی معنی «انجام دادن» داشت با «ز» و در غیر این صورت با «ذ» باید بنویسیم. پس نتیجه می‌گیریم در نگارش محاوره ای هم «بذار» که شکل شکسته «بگذار» است، با «ذ» نوشته می‌شود.

■ **به- ب**

این روزها بحث بر سر چسباندن یا نچسباندن «ب» به کلمه بعدی هم زیاد است که به طور خلاصه این گونه بیان می‌شود:
«به» یا «ب» تنها زمانی پیوسته است که بر سر فعل یا مصدر بیاید: ببیند، برود یا این که صفت بسازد: بنام، بهنجار، بروز
در موارد دیگر باید جدا نوشته شود مانند وقتی حرف اضافه است: به نام او و به طرف

■ **کلمات مشابهی که معمولا با هم اشتباه گرفته می‌شوند**

این‌ها برخی کلماتی است که این روزها خیلی اشتباه نوشته می‌شوند:
خواستن (میل داشتن) و برخاستن (بیدار شدن)
توجیه (موجه جلوه دادن)، ترجیح (برتری قائل شدن)
بغل (کنار)، بقل (سبزی)
تهدید (ترساندن)، تحدید (محدود کردن)
ثواب (پاداش)، صواب (درست)
نصب (قرار دادن)، نسب (نژاد)
کاندیدا (نامزد)، کاندید (ساده لوح)
تفاسیر (تفسیرها)، تفاصیل (شرح‌ها)
صُلب (سخت)، سلب (جدا کردن)
غالب (غلبه کننده)، قالب (شکل)
غریب (بیگانه)، قریب (نزدیک)

■ **«ال» نادرست!**

به دلیل اختلاط دو زبان فارسی و عربی در طول قرن‌ها، برخی قواعد زبان عرب هم وارد زبان فارسی شده که اشتباه است. مانند این موارد:
علامت‌های جمع عربی: در زبان عربی علامت‌های جمع مذکر سالم «ین» و «ون» و علامت جمع مونث سالم «ات» است. از این علامت‌ها نباید برای واژه‌های فارسی استفاده کرد. بلکه برای این کلمات باید از علامت‌های جمع فارسی یعنی «ان» و «ها» استفاده کرد.
مثلا به کاربردن این واژه‌ها اشتباه است: بازرسین، گرایشات و درست آنها به این صورت است: بازرسان، گرایش‌ها
اَل: «اَل» در زبان عربی برای معرفه کردن کلمات استفاده می‌شود و استفاده از آن برای کلمات فارسی اشتباه است. مانند: حسب‌الفرموده، ممنوع الکار، ممنوع الچهره
یت: در زبان عربی علامت «یت» برای ساختن مصدر قراردادی از اسم یا صفت یا ضمیر به کار برده می‌شود، مانند هویت و انسانیت. ولی به کار بردن این علامت با کلمه‌های فارسی اشتباه است، مانند: خوبیت، معروفیت
تنوین: به کاربردن تنوین برای کلمه‌های فارسی غلط است: گاها، ناچارا، دوما

نگاهی به اصول نگارش رایانه‌ای

تایپ توپ!

یادمان باشد، نگارش در دنیای مجازی و شبکه‌های اجتماعی اینترنتی، بی قاعده و قانون نیست و بد نیست قبل از اینکه دست به صفحه کلید شویم و شروع به تایپ کنیم، حداقل از مهم ترین قوانین تایپ و نگارش، مطلع شویم.

*از صفحه کلید فارسی برای تایپ استفاده کنیم. حرف‌های «ی» و «ک» در صفحه کلید عربی با فارسی متفاوت است و در زیر «ی» عربی دو نقطه است و «ک» عربی هم سرکش ندارد.
*در زبان فارسی دو نوع فاصله وجود دارد. فاصله «برون‌کلمه» که میان کلمه‌های یک جمله یا عبارت قرار می‌گیرد و آن‌ها را از هم جدا می‌کند، مانند: نام من علیرضا است. فاصله «درون‌کلمه» که به آن نیم‌فاصله یا فاصله مجازی هم گفته می‌شود؛ فاصله‌ای که میان اجزای یک کلمه مرکب قرار می‌گیرد، مانند: نیم‌فاصله‌ها
*بین نشانه‌های (.،!؟:؛) و کلمه قبل از آن نباید فاصله باشد. فاصله، بین این علامت‌ها و کلمه بعد از آنها قرار می‌گیرد. مانند: در خط فارسی، فاصله بین نشانه و کلمه بعد از آن قرار می‌گیرد!
*فاصله قبل از «پرانتز باز» و بعد از «پرانتز بسته» قرار می‌گیرد و کلمه درون پرانتز به پرانتزها بدون فاصله می‌چسبد.
*در نگارش فارسی یا یک نقطه داریم و یا سه نقطه. نه بیشتر و نه کمتر!